

Колесник О.С., д.філол.н.,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ КОНЦЕПТІВ-СТИХІЙ

У статті розглядаються функціонально-семантичні особливості номінацій СТИХІЙ. Визначено роль функцій мовних знаків в аспекті теорії міфологічно орієнтованого семіозису. Номінації СТИХІЙ розглянуті як універсальний системний феномен.

Ключові слова: *функція, номінація, код, семіозис, оператор.*

Міждисциплінарність сучасних мовознавчих розвідок [Герман 1999; Frake 1980] дозволяє здійснити інтегративний лінгвосеміотично-лінгвокультурний аналіз мовних знаків, що втілюють елементи міфологічного простору (МП). Актуальним є розгляд функціонально-семіотичних характеристик одиниць на позначення СТИХІЙ як вербальних репрезентацій основних видів енергії, з огляду на їхню роль в організації текстів, інтерпретованих представниками різних лінгвоспільнот.

У контексті теорії міфологічно орієнтованого семіозису [Колесник 2001] МП як вербально-інформаційний континуум, контейнер вихідних аксіоматичних знаків-інтерпретант, є визначальним чинником у процесі творення ментальних і вербальних образів світу / альтернативних світів. Вербальні репрезентації його складників виконують специфічні функції, зумовлені моделюючим (креативним) характером мовної системи. Функція розуміється як детерміноване співвідношення мовних одиниць і масивів системно організованої міфологічної інформації. Ми диференціюємо функції мови та мовних знаків, що втілюють певні фрагменти МП, а також окремо розглядаємо функції міфу відносно його впливу на різноманітні форми творення культурних зразків [Лотман 2001; Dabezies 1996].

За класичного підходу [ЛС, с. 566], репрезентативна функція мови уявляється як кодування й матеріалізація міфологічних інформаційних структур. Вона уможливорює доступ до досвіду

попередніх поколінь і культурних формацій, пов'язує реальний матеріальний світ і надсистемне інформаційне поле, ноосферу. Апелативна функція постає як опосередкований мовними знаками (змістом їх внутрішньої форми і відображених у ній результатів первинної категоризації світу) механізм звернення до ситуативно релевантних фрагментів попереднього досвіду. Здійснення цієї функції пов'язане з реалізацією концептуальних моделей на зразок алюзій, метафор і метонімії, що реалізують гіпер-зв'язки між різними рівнями концептуалізованої інформації та, загалом, апелюють до змісту концептів-міфологем як вихідних аксіом. Експресивна функція в контексті вербалізації МП є чинником, що узгоджує процеси концептуалізації та семіозису з ірраціональним компонентом свідомості мовних особистостей і таким чином здійснює первинну обробку інформації, надає їй "дійсного" характеру і відправляє до раціональної оперативної частини свідомості, забезпечує ефективний "вхід" інформації, тобто, взаємодію з "ірраціональними" знаками-інтерпретантами, що містяться в МП.

В. Еванс відзначає базові функції мови як кодууючу (символічну) та інтерактивну (передавальну) [Evans 2006]. Символьну функцію ми розуміємо як використання матеріальних знаків з набором значущих формальних показників задля втілення ментальних репрезентацій світу, в якому перебуває особистість. Породжувані в певних контекстах та за умови поєднання знаків у вигляді "збірок" (symbolic assembly) ноематичні смисли є категоризаційними орієнтирами у подальшому освоєнні / моделюванні світу. Символьна функція мови безпосередньо реалізує базову для антропоцентричної моделі світу категорію інструментальності, а з іншого боку – віддзеркалює креативні потенції власне мовного коду як у фонемному (акустично-енергетичному) [Журавлев 1981], так і морфо-семантичному (графічно-символьному) аспектах [Bourdieu 1991].

Проекція когнітивної, прагматичної і волюнтативної функцій мови [Кочерган 1999] на номінації елементів МП дозволяє стверджувати, що ці мовні знаки актуалізують / нав'язують фрейми досвіду, що індексують, або навіть створюють контекст для формування структур нового досвіду, стимулюють очікувані реакції адресата. Відповідно, у межах МП формується й функціонує "міфологічний тип" свідомості мовних особистостей як основа творення картин світу

(КС). Міфологічна КС пропонує систему "фільтрів", крізь які переломлюється інформація, отримувана в результаті різних видів діяльності. Мовні знаки, що її вербалізують, виконують функцію "базових операторів", які задають екзистенційні параметри модельованого світу, визначають його реальність в межах окреслених координат.

Відносний характер дійсності, зміни у відповідних історичних КС, зумовлених практичною, інтерпретативною діяльністю представників лінгвоспільнот та особливостями коду, залученого до категоризації, призводять до певних змін власне у кодї як у результаті й головному засобі формування культури. Механізм зворотного зв'язку між системами зумовлює вплив змісту певних фрагментів культури (концептуальних сфер КС) на функціонування мови. У різні історичні епохи й у відмінних контекстах вербалізатори елементів МП виявляють специфічні функціональні ознаки.

З огляду на участь компонентів МП у процесах категоризації та омовлення дійсності, одиниці на їх позначення розглядаються як номінатори. Їх значення становить семантичний каркас, що втілює базові параметри референтних феноменів, навколо яких Буття набуває структурованих форм у повністю / частково емпірично доступній реальності. У випадку вербального представлення первинного архаїчного міфу такі номінативні одиниці виступають у ролі констататорів, оскільки реалізують понятійний компонент моделі світоустрою. План змісту цих знаків становить інформаційне підґрунтя орієнтаційної "сітки координат", у якій в різні історичні епохи на основі вторинних міфів відбувається розбудова інтерпретованих образів світу. Отже, виконання номінативними одиницями на позначення елементів МП функції констататорів співвідноситься із когнітивною функцією мовної системи як засобу творення образу світу. Загалом, констататори, що втілюють фокусні елементи МП, структурують його як *епістемічну* систему лінгвоспільноти (за [Doležel 1976]), до якої входять концептуалізовані знання індивідів про оточуючий світ, вірування та переконання (онтологічні просторові й часові концепти ККС, антропоцентричні концепти та концепти з концептуально-семантичних сфер КУЛЬТУРА, ГОСПОДАРСТВО, ЮРИДИЧНІ ВІДНОСИНИ, ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, зміст яких узгоджується з інформацією, представленою в МП).

При інтерпретації вихідного міфу й творення на його основі вторинних етнонаціональних міфологій мовні знаки, які беруть участь у раціоналізації світу, неминуче "обростають" певним обсягом конотацій, котрі відображають *аксіологічний епістрат* у змісті переосмислених концептів-міфологем. З огляду на реалізацію такими мовними одиницями свого прагматичного фону, вони функціонують як різноспрямовані акцентуатори й кваліфікатори. Позитивна або негативна оцінність, що виникає при їх вживанні у текстових конструктах і здійсненні мовленнєвих практик, є інхоативним чинником алюзивних механізмів, за якими відбувається первинна орієнтація модельованого варіанту реальності й типових для неї міфологічних сценаріїв.

Вербалізовані концепти-міфологеми ми розглядаємо як "модальні функтори", або "модальні оператори", що є базовими фільтрами, крізь котрі твердженням про стан речей у світі приписується ознака істинності-хибності. При цьому їх *алетична* (можливість і необхідність) модальність *de dicto* та *de re* значною мірою збігаються, оскільки за умови сакрально-магічного, креативного характеру мовної системи номінативний акт набуває перформативних властивостей, а відповідна мовна одиниця втілює (у своїй ВФ та через створення звукового образу-програми з певними енерго-акустичними параметрами) алгоритм існування й функціонування відповідних референтів. Отже, за умови інтеграції функціонального й лінгвосеміотичного підходів, мовні знаки, що втілюють елементи міфу, є репрезентантами базових алетичних операторів, які визначають первинну конфігурацію образу світу. Функціонування мовних одиниць співвідноситься із прагматичною функцією мовної системи, яка пропонує варіанти відношення до світу й міжсистемних взаємодій у ньому.

У ході реалізації міфологічно орієнтованих стереотипних сценаріїв, супроводжуваних типовими комунацітивними ситуаціями, номінативні одиниці на позначення елементів МП реалізують свій експресивний потенціал. Втім, окрім функціонування виключно в іпостасі експресивів, такі одиниці спроможні викликати комплекси асоціацій, почуттів і оцінок, що стимулюють вибір між кількома можливими векторами обробки й інтерпретації вхідної інформації, стратегіями поведінки й мовленнєвої діяльності. Таким чином, зазначені номінативні одиниці виконують волюнтаривну функцію, оскільки впливають на

вибір когнітивних, діяльнісних і комунікативних пріоритетів мовними особистостями. Експресивна функція досліджуваних мовних одиниць, що безпосередньо співвідноситься з прагматичною, зумовлює їх функціонування як волітивів і становить основу *деонтичної* іпостасі МП як системи. Цей модус МП накладає на учасників міфологічних сценаріїв обов'язки та обмеження та впливає на них (обмежує у виборі напрямку руху, використанні артефактів, взаємодії з певними видами істот тощо при розгортанні міфологічних сценаріїв). У широкому розумінні, деонтичний модус МП реалізується в різні історичні епохи при вербалізації ре-інтерпретованих концептів-міфологем у різноманітних мовленнєвих конструктах, породжених у контексті маніпулятивних стратегій (релігійні, політичні, військові промови, зразки рекламного дискурсу тощо).

Функціонально-семантичні характеристики мовних знаків, що втілюють концепти-міфологеми, забезпечують "вхід" вербально закодованої програми до інформаційного поля з квантовою природою, в межах котрого розгортається ситуативно релевантний сценарій. Номінації СТИХІЙ як специфічних видів енергії, що визначають розвиток і взаємодії систем різного рівня та етіології у контексті певного часо-просторового континууму, віддзеркалюють уявлення лінгвоспільнот про базові механізми устрою світу.

Так, у межах структури *Енея так вона любила, // Що аж сама себе спалила* [синсигнум-індекс], // *Послала душу к чорту в ад* [ЕН, (1) 66] кластер номінаторів концептів-міфологем СМЕРТЬ, ВОГОНЬ, ПОТОЙБІЧЧЯ, реалізує епістемічний план КС лінгвоспільноти. Алетична модальність знакового комплексу пов'язана з вербалізованим концептом ЛЮБОВ у емоційно-чуттєвій / фізично-фізіологічній іпостасі, що є "тригером" аксіологічно забарвленого сценарію ПЕРЕХІД як ситуативно адекватного варіанту попередніх міжсистемних взаємодій (алюзивно-метафорично – "вогнених"). Деонтична модальність референтної ситуації зумовлена змістом концепту-міфологеми ВОГОНЬ. Епістемічний план останнього, утіленого знаком з властивостями синсигнума, констататора, індекса, охоплює творчу програму надсистеми, а також енергією "переформатування" (руйнування) попередніх міжсистемних відносин. Пор. номінації БОЖЕСТВА, учасника первинного творення світу, що володіє енергією ВОГНЮ: *Melkor... in many shapes of power and fear, and he*

wielded cold fire [Sil, с. 39], трансформації особистості (мікро-рівня): *ok í höll Hárs hana brenndu* (палило її (відьму Гюльвейг) полум'я у палаці Одіна) [Vol, 21]; та мега-рівня, в ході якої ВОГОНЬ знищує світ у його попередньому вигляді (Рагнарьок): *Geisar eimi / ok aldrnara,/leikr hár hiti /við himin sjálfan* (полум'я буяє годувальника життя, нестерпний жар сягає неба) [Vol, 57]; *Surtr ferr sunnan / með sviga lævi* (Сурт їде з півдня з тим-що-нищить-гілки) [Vol, 52].

Епістемічний вимір номінацій ЗЕМЛІ охоплює уявлення про матеріальні частки як носії енергії; їхня алетична модальність виявляється у семантиці "ресурсів", необхідних для реалізації програми, а аксіологічна – в розумінні як життєво необхідного середовища. Деонтична іпостась таких знаків диктує їхні властивості лімітаторів, специфікаторів і констататорів, що окреслюють життєвий простір людини та лінгвоспільнот. Стихія ЗЕМЛІ є передумовою матеріального втілення життєвого простору, що демонструє структура ЗЕМЛЯ – ВИТВІР: оскільки *Ár var alda, // þat er ekki var, // var-a sandr né sær* (на початку часів не було в світі ані піску ані моря) [Vol, 4], то *Áðr Burs synir // bjöðum of ypptu //, þeir er Miðgarð mæran skópu* (доки Бора сини не підняли землі, ті, що створили славний Мідгард [Vol, 5], після чого *þeir mannlikun // mörg of gerðu // dvergar í jörðu, // sem Durinn sagði*. (карлики багато з глини зліпили людських образів, як звелів Дурин) [Vol, 10], *þeir er sóttu // frá salar steini // Aurvanga sjöt // til Jöruvalla* (вони з'явилися з каміння землі, прийшли крізь болото до поля піску) [Vol, 14].

Номінації ПОВІТРЯ охоплюють уявлення про "рух, переплетення, піднесення, різкий звук", що є наслідком взаємодії інших енергій з різною природою, резонансу та інтерференції відповідних хвиль (епістемічний план). В алетичному вимірі такі номінації реалізують семантику "зв'язку", насамперед, між різнорівневими складниками систем, а в аксіологічному – "дух, душа, живий". Деонтична модальність цих знаків виявляється в розумінні імперативності динамічних взаємодій, що дозволяють відкритим системам функціонувати та розвиватись. Мовні знаки на позначення повітря виявляють властивості кваліфікаторів. Наприклад, людина як суб'єкт просторових взаємодій та жива істота осмислюється у межах метонімії ПОВІТРЯ (ДУША) – ЛЮДИНА, пор. укр. розм. *ані душі*, а також кореляцію

"обездоленый" ↔ "той, що не дихає" ↔ "неодушевлений, неживий": *Ask ok Emblu // örlöglausa. // Önd þau né áttu, // óð þau né höfðu* ([знайшли] Аска та Емблу, що не мали долі, вони не дихали, в них не було духу) [Vol, 17-18]. Синсигнуми номінатори і констататори реалізують деонтичний комплекс ознак стихії за моделлю ПОВІТРЯ – СИЛА: *Gewat þa ofer wægholm, winde gefýsed* (Тоді рушив по воді, як його штовхав вітер) [Вео, 217].

Епістеміка номінацій ВОДИ відображає уявлення про рідкий стан речовини, "в'язкість, плинність, зміни", що в алетичному вимірі віддзеркалює розуміння варіативності й відносності станів систем, а в аксіологічному сенсі – "очищення, життєдайність". Деонтична іпостась цих номінацій пов'язана з концептами СВІТ і МЕЖА. Так, вербалізуються моделі ВОДА – СУБ'ЄКТ ВЗАЄМОДІЇ: *Ailu iath n-Eren, // Ermach muir mothach // Mothach silab srethach // Srethach caill citach* (Молю землю Ірландії, море, що котиться, бути плодоносним, плодоносні пагорби – прекрасними, прекрасні ліси – багатими) [Калыгин 2003, с 67], що корелює зі складниками надсистеми (САКРАЛЬНОЇ СФЕРИ): *Now to water had that Ainu whom the Elves can Ulmo turned his thought* [Sil, с.4], *ok Frigg tók swardaga til þess, at eira skyldu Baldri eldr ok vatn, járn ok alls konar málmr, steinar, jörðin, víðirnir, sóttirnar, dýrin, fuglarnir, eitrit, ormarnir* (І Фрігг взяла клятву з вогню і води, заліза та металів, каміння, землі, дерев, хвороб, звірів, птахів, отрути й змії, що вони не чіпатимуть Бальдра. [Vol, 49]; ВОДА – "ІНШИЙ" ПРОСТИР: *Midgewater Marshes* [FR, с. 224], а також МЕЖА (між світами): *Ok þá er Þórr kom á miðja ána, þá óx svá mjök áin, at uppi braut á öxl honum* (І коли Тор дійшов до середини річки, вода піднялась так високо, що почала перекочуватись через його плечі) [Gyl, 26], *Як ось уздріли пред собою // Чрез річку в некло перевіз. // Ся річка Стиксом називалась* [ЕН, (3) 52].

Загалом, номінації стихії ВОДИ у текстах різних жанрів та періодів дозволяють ідентифікувати відповідні знаки як легісигнуми, що віддзеркалюють певні закономірності розгортання сценаріїв різного рівня абстракції та узагальнення. Номінацій-квалісигнуми реалізують комплекс ознак "водяний → перехідний, сплетений, глибинний, емоціогенний". Як синсигнуми, відповідні мовні знаки є корелятами "стратегічного моделювання", що охоплює кластери міфологічно орієнтованих сценаріїв, за якими відбувається розвиток системи.

Отже, функціонально-семантичні особливості номінацій СТИХІЙ є складниками вербально закодованих програм, за якими відбуваються міжсистемні взаємодії у світі / світах, змодельованих у текстах різних жанрів з опорою на зміст етноспецифічних МП, семіосфери. Вказані характеристики мовних знаків віддзеркалюють специфіку взаємодії позначуваних референтів, передають "текстову" логіку побудови енерго-інформаційних полів, що структурують світ / світи як вияви семантичного за своєю природою Всесвіту. Перспективним є міфо- / лінгвосеміотичне дослідження номінацій базових релятивних параметрів систем – простору, часу та енергії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Герман И.А.* Введение в лингвосинергетику : монография / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 1999. – 130 с.
2. *Журавлев А.П.* Звук и смысл / А.П. Журавлев. – М. : Просвещение. – 1981. – 160 с.
3. *Калыгин В.П.* Язык древнейшей ирландской поэзии / Калыгин Виктор Павлович; общ. ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 128 с.
4. *Колесник О.С.* Міфологічний простір крізь призму мови та культури : Монографія / О. С. Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2011. – 312 с.
5. (ЕН) Котляревський І.П. Енеїда / І.П. Котляревський. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.pysar.net/poemy/Enejida/index.html>
6. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр Академія, 1999. – 288 с.
7. (ЛС) Лингвистический энциклопедический словарь / Под. ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. *Лотман Ю.М.* Семіосфера / Ю. М. Лотман. – СПб : "Искусство-СПб", 2001. – 704 с.
9. (Beo) Beowulf. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a4.1.html>
10. *Bourdieu P.* Language and Symbolic Power / Bourdieu P. – Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 1991. – 301 p.
11. *Dabezies A.* From primitive myths to literary / A. Dabezies; [Transl. from Fr.] // Companion to literary myths, heroes and archetypes / – L.; N.Y. : Routledge, 1996. – P. 960–967.

12. *Doležel L.* Narrative modalities / L. Doležel // Journal of Literary Semantics. – 1976. – Vol. 5. – P. 5–14.
13. *Eco U.* Semiotics and the Philosophy of Language / Umberto Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1984. – ix, 242 p.
14. *Evans V.* Cognitive linguistics : An Introduction / Vyvyan Evans and Melanie Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
15. *Frake C.O.* Language and culture description / C.O. Frake. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1980. – 265 p. (Gyl) Gylfaginning // Edda Snorra Sturlusonar. – [электронный ресурс]. – режим доступа: <http://norse.ulver.com/snorra/gylfaginning.html>
16. (Gyl) Gylfaginning // Edda Snorra Sturlusonar. – [электронный ресурс]. – режим доступа: <http://norse.ulver.com/snorra/gylfaginning.html>
17. (FR) Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring / J.R.R. Tolkien. – N.Y. : Ballantine Books, 2000. – 479 p.
18. (Sil) Tolkien J.R.R. Silmarillion / J.R.R. Tolkien. – Boston; N.Y. : Houghton Mifflin Company, 1999. – 365 p.
19. (Vol) Völuspá. – [электронный ресурс]. – режим доступа : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>.

Стаття надійшла до редакції 21.04.13

Колесник О.С., д.филол.н.,
Черниговский национальный педагогические университет
имени Тараса Шевченко

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОМИНАЦИИ КОНЦЕПТОВ-СТИХИЙ

В статье рассматриваются функционально-семантические особенности номинаций СТИХИЙ. Определена роль функций языковых знаков в аспекте теории мифологически ориентированного семиозиса. Номинации СТИХИЙ рассмотрены как универсальный системный феномен.

Ключевые слова: функция, номинация, код, семиозис, оператор.

Kolesnyk O.S.,
T.G.Shevchenko National Pedagogical University of Chernihiv

FUNCTIONAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ELEMENTS' DESIGNATION

The article tackles functional-semantic peculiarities of ELEMENTS' designations. Language signs' functions are defined in the light of the

myth-oriented semiosis theory. The said designations' universal systemic features are highlighted.

Key words: *function, designation, code, semiosis, operator.*

УДК 811. 161. 2'801.561.6.

Комашинська Ю.В., магістр,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РЕЧЕННЄВІ СТРУКТУРИ З ОЦІННИМ ЗНАЧЕННЯМ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається категорія оцінки на матеріалі синтаксичної системи латинської мови, аналізуються формальні структурні і функціонально-прагматичні особливості реченневих структур з оцінним значенням (на матеріалі "Ab urbe condita" Тита Лівія, "Oratio in Catilinam prima. In senatu habita" Марка Тулія Цицерона, "Commentarii de bello Gallico" Гая Юлія Цезаря, "Liber de excellentibus ducibus exterarum gentium et ex libro de latinis historicis vita Catonis et Attici" Корнелія Непота, "Ad Maecenatam Omnibus, maxime vero avaris, sortem suam gravem esse" Квінта Горація Флакка).

Ключові слова: *категорія оцінки, семантика, емоційність, експресивність.*

Актуальність теми статті зумовлена суперечливим трактуванням категорії оцінки в лінгвістичній традиції, потребою наукового перегляду її з позиції граматичної теорії, що дасть змогу встановити межі та потенціал реченневих структур з оцінним значенням на матеріалі синтаксичної системи латинської мови.

Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає у її багатоаспектності. Вона постає передусім як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Кожна мова має свої засоби вираження оцінки, з-поміж яких виділяють лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні. Проблема оцінки становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи.

Об'єктом дослідження є речення, які характеризуються чітко вираженим оцінним значенням, своєрідною синтаксичною побудовою й оформленням, і зібрані методом суцільної вибірки з